

TÜRKİYE
İNSAN HAKLARI
VE EŞİTLİK KURUMU

ÇANAKKALE AYVACIK GERİ GÖNDERME MERKEZİ ZİYARET RAPORU

Rapor No:
2022/04

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu'nun
04.01.2022 tarih ve 2022/06 sayılı kararında oy
birliği ile kabul edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	1
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. Merkeze İlişkin Genel Bilgiler	3
2.2. Merkez Personeli	3
2.3. Merkezde Kalan Özgürlüğünden Mahrum Bırakılanlar	4
3. TESPİT, GÖZLEM ve GÖRÜŞMELER	5
3.1. Merkeze Kabul, Yerleştirme ve Bilgilendirme Prosedürleri	5
3.2. Yönetim, Personelin Tutumu ve Şikâyet Prosedürleri	5
3.3. Fiziksel Koşullar	6
3.4. Sağlık Hizmetleri ve Covid-19 Pandemisine Yönelik Tedbirler	8
3.5. Beslenme	10
3.6. Sosyal Faaliyetler, Günlük Yaşam, Eğitim ve Dış Dünya ile İletişim	12
3.7. Güvenlik	14
4. TAVSİYELER	15
4.1. Merkez İdaresine Yönelik Tavsiyeler	15
4.2. Göç İdaresi Başkanlığına Yönelik Tavsiyeler	16

KISALTMALAR

HES : Hayat Eve Sığar

OPCAT : İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol

TİHEK : Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

UÖM : Ulusal Önleme Mekanizması

YTS : Yabancı Terörist Savaşçı

YUKK : Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1. GİRİŞ

1. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK); 20.04.2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunuyla, insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek üzere kurulmuştur.
2. Türkiye, 14 Eylül 2005 tarihinde İşkenceye ve Diğer Zalimane Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolü (OPCAT) imzalamıştır. 2011 yılında onaylanarak yürürlüğe giren ve Türkiye açısından bağlayıcılık kazanan OPCAT’nin amacı: *“bağımsız uluslararası ve ulusal organların, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezayı önlemek için, kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretlerde bulunacağı bir sistem kurmaktır kurmaktır.”*¹ 6701 sayılı Kanun’un 9/1-ı bendi uyarınca OPCAT hükümleri çerçevesinde ulusal önleme mekanizması (UÖM) olarak görev yapmak Kurumun görevleri arasında yer almaktadır. Kanun’un 2/1-k bendine göre *“Ulusal önleme mekanizması: İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol hükümleri çerçevesinde kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapmak üzere oluşturulan sistemi”* ifade eder.
3. Geri gönderme merkezleri, kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı ya da koruma altına alındığı yerlerden birisi olup dayanağını 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunundan (YUKK) almaktadır. YUKK’nin geri gönderme merkezi başlıklı 58’inci maddesine göre; *“İdari gözetime alınan yabancılar, geri gönderme merkezlerinde tutulurlar. Geri gönderme merkezleri Bakanlık tarafından işletilir. Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yaparak bu merkezleri işletirebilir. Geri gönderme merkezlerinin kurulması, yönetimi, işletilmesi, devri, denetimi ve sınır dışı edilmek amacıyla idari gözetimde bulunan yabancıların geri gönderme merkezlerine nakil işlemleriyle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.”*

¹ OPCAT 1. madde

4. 22 Nisan 2014 tarihli ve 28980 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik”in 3/1-ç bendine göre; “Geri gönderme merkezi: İdari gözetim altına alınan yabancılara barındırılmaları ve kontrol altında tutulmaları amacıyla kurulan ve doğrudan işletilen veya kamu kurum ve kuruluşlarıyla, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yapılarak işlettirilen merkezleri” ifade eder.
5. 6701 sayılı Kanun’un 9/1-j bendinde, Kurumun özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek görevini haiz olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, idari gözetim altına alınan yabancılara tutulduğu geri gönderme merkezlerine ziyaret gerçekleştirme TİHEK’in görev ve yetki alanına girmektedir. 25.08.2021 tarihinde anılan görevin icrası kapsamında Çanakkale Ayvacık Geri Gönderme Merkezine habersiz bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.
6. Ziyaret heyetinde; ... yer almıştır.
7. Bu rapor, TİHEK tarafından 6701 sayılı Kanun’un 9/1-j maddesi ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 96/3 maddesine istinaden Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun ziyaretlerin gerçekleştirilmesine ilişkin 2021/16 sayılı kararı ile 20.08.2021 tarihli ve 3527 sayılı Başkanlık oluru çerçevesinde 25.08.2021 tarihinde gerçekleştirilen Çanakkale Ayvacık Geri Gönderme Merkezi² izleme ziyareti neticesinde edinilen tespit, gözlem ve şikâyetlerin ulusal ve uluslararası normlar bağlamında değerlendirilmesini ihtiva etmektedir.
8. Ziyaret, Merkez Müdürü ve İl Göç Müdürü ile yapılan kısa bir ön görüşmeyle başlamıştır. Ön görüşmede; heyetimiz tarafından ziyaretin amacı ve kapsamı ile TİHEK’in UÖM rolüne ilişkin detaylı bilgiler verilmiş; Merkez İdarecilerinden ise Merkeze ilişkin genel bilgiler alınmıştır. Ortak alanların izlenmesinin ardından rastlantısal yöntemle ve anonimliği sağlayacak şekilde özgürlüğünden mahrum bırakılanlarla Merkez personeli bulunmaksızın ve pandemi önlemlerine riayet ederek özel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

² Bundan sonra kısaca Merkez olarak ifade edilecektir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Merkeze İlişkin Genel Bilgiler

9. Merkezin inşaatına 2015 yılında başlanmış olup Merkez 18.03.2017 tarihinde faaliyete geçmiştir.
10. Merkez 400 kişilik kapasiteye sahip olup; 8300 metrekare kapalı ve 12.325,93 metrekare açık alandan oluşmaktadır.
11. Merkezde 6 adet blok bulunmakta ve blokların her biri iki kattan oluşmaktadır.
12. Merkezde engelli bireyler için özel oda bulunmaktadır.

2.2. Merkez Personeli

13. Merkezde 31'i kadın olmak üzere 112 personel görev yapmaktadır. İş Güvenliği Uzmanı, İl Göç Uzman Yardımcısı, Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni, Büro Personeli, Tercüman lisans mezunlarından; Büro İşçisi ön lisans ve lisans mezunlarından; Temizlik Personeli ilkokul mezunlarından; Güvenlik Görevlileri ise lise, ön lisans ve lisans mezunlarından oluşmaktadır. Merkez çalışanları; yeterli sayıda personel bulunmadığını ve Uzman, Uzman Yardımcısı, Temizlik Personeli, Teknik Personel, Güvenlik Personeli, Doktor ve Hemşireye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.

Tablo 1: Personel Sayıları Tablosu

Geri Gönderme Merkezi Müdürü	1
İl Göç Uzman Yardımcısı	5
V.H.K.İ	1
Büro Personeli	1
Psikolog	2
Gıda Mühendisi	1
İş Güvenliği Uzmanı	1
Büro İşçisi	5
Tercüman	4
Şoför	4
Güvenlik Görevlisi	37
Temizlik Görevlisi	10
Teknik Personel	2
El Sanatları Öğretmeni (Görevlendirme)	1
Doktor (Görevlendirme)	1
Sağlık Personeli (Görevlendirme)	1
Jandarma Personeli	35
Toplam	112

14. Merkezde iki psikolog görev yapmaktadır. Haftada iki gün İlçe Sağlık Müdürlüğünden bir doktor ve hemşire Merkeze görevlendirme usulü ile gelmektedir.

15. Merkezde kadrolu tercüman bulunmamaktadır. Merkez İdaresi, sözleşmeli personel olarak çalışan dört tercümanın Fransızca, Urduca, Peştuca, İngilizce, Arapça ve Rusça bilmekte olduğunu aktarmıştır.
16. Personele; ilk yardım, kadına şiddet, öfke kontrolü, afet farkındalık ve yangın eğitimini yanı sıra insan hakları eğitimi de verilmiştir. Bununla beraber personel, işkence ve kötü muameleyi inceleme ve belgelendirme için özel bir eğitim almamıştır.

2.3. Merkezde Kalan Özgürlüğünden Mahrum Bırakılanlar

17. Merkezde kalan yabancı sayısı, düzensiz göç hareketlerine göre değişiklik göstermektedir. Ziyaret tarihi itibarıyla merkezde kapasiteyi aşkın olarak 543 yabancı bulunmaktadır.
18. Merkezde; Pakistan, Afganistan, Rusya, Irak, Suriye, Türkmenistan, Kırgızistan, Fas, Azerbaycan, Özbekistan, Cezayir, Cibuti, İran, Ürdün ve Somali uyruklular kalmakla birlikte Afganistan ve Pakistan uyruklular yoğunluktadır.
19. Merkez yetkilileri, 2021 yılında 51 kişi ile mülakat yapılmıştır. Mülakat yapılanlar arasında insan ticareti mağdurunun olmadığı fakat göçmen kaçakçısı mağdurlarının olduğu tespit edilmiştir.
20. Merkezde 1'i hamile olmak üzere 11 kadın ve 20 çocuk bulunmakta olup çocuklar anneleri ile birlikte kalmaktadır.
21. Merkezde, sol elini kullanamayan Pakistan uyruklu bir engelli bulunmaktadır.
22. Merkez İdaresi, yabancıların ortalama kalma süresinin 3 ay olduğunu, en uzun süre ile idari gözetim altında bulunan yabancıların ise 12 ay Merkezde barındırıldığını belirtmiştir.³
23. Merkez İdaresi tarafından son bir yıl içinde 4705 sınır dışı kararı alındığı, 59 kişinin gönüllü geri dönüş yaptığı belirtilmiştir.
24. Merkeze aile kabullerinin gerekli durumlar halinde yapıldığı, kaydı yapılan aile bireylerinin merkezde kalmalarını gerektirecek özel bir karar yok ise Merkezde uzun süre barındırılmamasına dikkat edildiği ifade edilmiştir.

³ YUKK'nin 57. maddesinin üçüncü fıkrasına göre; "Geri gönderme merkezlerindeki idari gözetim süresi altı ayı geçemez. Ancak bu süre, sınır dışı etme işlemlerinin yabancıların iş birliği yapmaması veya ülkesiyle ilgili doğru bilgi ya da belgeleri vermemesi nedeniyle tamamlanamaması hâlinde, en fazla altı ay daha uzatılabilir."

3. TESPİT, GÖZLEM ve GÖRÜŞMELER

3.1. Merkeze Kabul, Yerleştirme ve Bilgilendirme Prosedürleri

25. Yabancılar Merkeze kolluk görevlileri refakatinde getirilmekte ve akabinde; yabancının yakalandığı tarih, yakalayan birim, yabancının adı ve soyadı, anne ve babasının adı, doğum tarihi, uyruğu, cinsiyeti, evli olup olmadığı, suç türü, pasaport ya da herhangi bir kimliğinin olup olmadığı gibi konular kayıt altına alınmaktadır.
26. Bu işlemlerden sonra yabancıların üst aramasıyla birlikte beraberindeki eşyaları da aranmaktadır. Kadınlar, kadın güvenlik görevlileri tarafından; erkekler ise erkek güvenlik görevlileri tarafından aranmaktadır.
27. Merkeze kabulü yapılan yabancılarla ilgili sağlık raporları ilgili kurumlardan alınmakta ve Jandarma tarafından parmak izleri kayıt altına alınmaktadır.
28. Merkeze ilk kabul kısmında yabancıların beklemesi için geniş bir oturma alanı tertiplenmiştir. Bu alanda altı farklı dilde göçmen ve sığınmacıların haklarına ilişkin bilgilendirici afişler bulunduğu görülmüştür.
29. Yabancıların yanlarında getirdikleri eşyalar için ayrı bir emanet eşya bölümü yapılmıştır. Yabancıların emanetlerinin kaydının emanet defterine işlendiği ve yapılan incelemede emanet kayıt defterinde yazan dolaplarda muhafaza edildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, Merkezde anlık olarak oluşabilecek kapasite aşımaları gibi durumlar için yeterli emanet dolabının olmadığı fark edilmiştir.
30. Aile yanında Merkeze kabulü yapılan çocukların oyuncak ve bez ihtiyaçlarının temin edildiği, aile yanında olmayan 18 yaş altı çocukların ise kemik ölçümlerinin yapılarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bakım tedbiri alınmak üzere yönlendirildikleri belirtilmiştir.
31. 2021 yılında Afgan uyruklu refakatsiz sığınmacı çocuk sayısında artış olduğu belirtilmiştir. Afgan uyruklu yabancıların gönüllü olarak Türkiye’de kalma taleplerinin alınması amacı ile belirli aralıklarla Afgan konsolosluk görevlilerinin Merkeze gelerek ilgili evrakları hazırladıkları ifade edilmiştir.

3.2. Yönetim, Personelin Tutumu ve Şikâyet Prosedürleri

32. Merkez İdaresi, yabancıların katlarda bulunan dilek-şikâyet kutusu, güvenlik ve jandarma personeli ya da kendileri ile yapılan mülakatlar sonucunda İdareye bilgi verildiğini, yabancıların dilekçe ile ya da tercümanlar vasıtasıyla şikâyet ve isteklerini bildirmeleri durumunda 15 gün içinde cevap verildiğini aktarmıştır. İdare tarafından taleplerin ilgili kuruluşlara iletildiği, 2021 yılında 60 yabancının adli yardım talebinde

bulunduğu ve Çanakkale Barosu tarafından 60 yabancıya da adli yardımda bulunulduğu, 250 avukat görüşmesi gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.⁴

33. Merkez İdaresi cebir ve şiddete müsamaha gösterilmediğini, 2020 yılında bir yabancıya yönelik kötü muameleden sonra bir güvenlik görevlisinin iş akdinin sonlandırıldığını aktarmıştır.
34. İdare, Merkezin hizmete açıldığı 18.03.2017 tarihinden beri; 4 isyan, 1 firar olayı yaşandığını, 23 kişinin intihar girişiminde bulunduğu ancak herhangi can kaybı yaşanmadığı belirtmiştir.
35. Kendileriyle görüşme yapılan yabancılar, genellikle personelin kendilerine iyi davrandığını dile getirmiştir. Bazı yabancılar, doktorun her gün gelmemesinden dolayı doktorla görüşemediklerini beyan etmiştir.
36. Merkez İdaresi herhangi bir olay yaşandığında kişilerin aile odasına alınarak olayın yatırıldığını; kendilerine, başkalarına ya da kamu malına zarar verilmesi durumunda İlçe Emniyet Müdürlüğü ile iletişime geçildiğini aktarmıştır.
37. Hiçbir resmî belgesi olmadan Merkeze girişi yapılan yabancılar; Merkeze ilk geldiklerinde yaşlarının beyanlarına göre yazıldığını, sonradan küçük olduklarını beyan ederlerse ya da psikolog fark ederse kemik ölçümüne gönderildiklerini, refakatsiz çocukların Merkeze alınmadığını ifade etmiştir.
38. Merkez İdaresi, Türkiye'den Yunanistan'a gitmek isteyen ve Yunanistan hükümeti tarafından mağdur edilen yabancılar ile yapılan ilk görüşmenin, video kaydı alınarak röportaj halinde gerçekleştirildiğini, hak ihlali tespiti halinde hukuki destek verildiğini belirtmiştir.

3.3. Fiziksel Koşullar

39. Merkezde havalandırma için iki ayrı bahçe bulunmaktadır. Bu bahçelerin birinde çardak tipi oturma alanları ve çocuklar için bir oyun alanı, diğerinde ise spor yapılabilecek ufak bir saha bulunmaktadır. Merkezin bir cephesi bu havalandırma alanlarına bakmaktadır. Merkez kapasitesi ve havalandırma alanlarının büyüklüğü karşılaştırıldığında havalandırma alanlarının Merkez kapasitesi için yetersiz olduğu düşünülmektedir.
40. Merkezde çocuklar için bir adet oyun odası bulunmaktadır. Oyun odasının donanım açısından yetersiz olduğu, televizyon dışında yeterli etkinlik ve oyuncak olmadığı,

⁴ **Geçici Koruma Yönetmeliği'nin** 53. ve 54. maddeleri gereğince; “ Yabancılar, ücretleri kendilerince karşılanmak kaydıyla idari işlemler sırasında avukat tarafından temsil edilebilir. 19/3/1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanununun adli yardıma ilişkin hükümleri saklıdır.”, “Bu Yönetmelik kapsamında yürütülen iş ve işlemlerle ilgili ihbar ve şikâyetler, valilikler tarafından derhal işleme alınır. Adli konularla ilgili hususlar geciktirilmeden adli makamlara bildirilir.”

temiz olmadığı, kırık dolap kapaklarının çocuklar için tehlike arz ettiği gözlemlenmiştir.⁵ Yabancılar, oyun odasında sadece televizyon olduğunu, televizyonun da küçük olduğunu, psikologları uyardıkları halde psikologların ayakkabılarıyla halıya bastıklarını, dolap kapaklarının çocukların üzerine düştüğünü belirtmişlerdir. Merkez İdaresi, oyun odasındaki faaliyet malzemeleri yabancılar tarafından götürüldüğü için oyuncakların kullanılacağı zaman çıkarıldığını ve bu yüzden oyun odasının yetersiz görüldüğünü, bununla beraber oyun odasına yeni oyun aletlerinin ve top havuzunun getirileceğini, hafta sonları temizlik yapıldığını ancak bazı aileler vakitlerini oyun odasında geçirdiği için oyun odasının dağınık olduğunu ifade etmiştir.⁶

41. Yabancılar, sıcak suyun bazen olmadığını beyan etmişlerdir. İdare, Merkezin katı yakıt (kömür) ile ısıtıldığını, yabancıların sıcak su ihtiyacının bu şekilde karşılandığını, 24 saat sıcak su verildiğini, sistem arızasından dolayı birkaç aydır sıkıntı yaşadıklarını ancak belediyeden tankerle su getirerek bu sıkıntının önüne geçtiklerini, ihaleyle yapılacak olan tadilatla güneş enerjisiyle ısınmaya geçileceğini aktarmıştır. Ziyaret sonrası Müdür ile iletişime geçilmiş, kazanlarının değiştirildiği ve yakın zamanda güneş enerjisi sistemine de geçileceği bilgisine ulaşılmıştır.
42. Ziyaret esnasında, odalarda perde olmadığı ve mahremiyetin ihlal edildiği gözlemlenmiştir. Bazı yabancılar perde ihtiyaçlarını çarşaflardan perde yaparak giderdiklerini ifade etmişlerdir. İdare, yabancıların kendilerine zarar vermemeleri için perde kullanmadıklarını ifade etmiştir.
43. İdare, yabancıların nevresim, havlu ve yastık kılıfı gibi kullandıkları malzemelerin binada bulunan 2 adet 20 kilogramlık sanayi tipi çamaşır makinesi ile temizlik personeli tarafından yıkandığını, yabancıların İdare tarafından kontrollü şekilde verilen deterjanla kendi çamaşırlarını kendi imkanları ile yıkadıklarını, Göç İdaresi Başkanlığı ve uluslararası kuruluşlar tarafından hijyen kitleri ile genel temizlik malzemelerinin karşılandığını, her sabah rutin olarak oda temizliğinin yapıldığını ve temizlik malzemesi isteyen yabancıya gerekli malzemelerin temizlik personeli tarafından temin edildiğini ifade etmiştir. Merkezde kalan yabancılar da temizliğin her gün temizlik görevlileri

⁵ Avrupa Konseyi'nin Zorla Geri Dönüş Hakkında Yirmi Rehber İlkesi gereğince; "Gözaltı merkezlerinde olsun ya da olmasın, çocuklar, yaşlarına uygun oyun ve eğlence etkinliklerine katılma hakkı da dahil olmak üzere eğitim ve boş zaman hakkına sahiptir."

⁶ Birleşmiş Milletler Uluslararası Sınırlarda İnsan Haklarına İlişkin Önerilen İlkeler ve Yönergeler doğrultusunda; "Devletler, göç bağlamında çocuklara her şeyden önce çocuk olarak muamele edilmesini ve çocuğun yüksek yararı ilkesinin göç yönetimi hedeflerinden veya diğer idari hususlardan önce gelmesini sağlar."

tarafından yapıldığını, neversimlerin haftada bir değiştirildiğini, şampuan ve sabun gibi malzemelerin verildiğini ifade etmişlerdir.

44. Merkezde kalan çocuklu ailelere ayrı oda tahsis edildiği görülmüştür.
45. Ziyaret esnasında, odalarda kalan yabancılardan bazılarının prizleri söktüğü, prizlerin içindeki kabloları birbirine değdirmek suretiyle ortaya çıkan kıvılcımdan sigara yaktıkları görülmüştür.
46. Merkezde, yabancılardan öfke/kriz anında geçici olarak tutuldukları yumuşak oda/özel oda olmadığı anlaşılmıştır. Ancak Merkez İdaresi, Göç İdaresi Başkanlığı tarafından böyle bir odanın yapılmasının planlandığı ifade etmiştir.
47. Bazı yabancılar, giyebilecekleri ikinci bir kıyafetin olmadığını dile getirmiştir. Merkez İdaresi, çeşitli sivil toplum kuruluşlarından kıyafet temin ederek yabancılara kıyafet yardımı yapıldığını; ancak önceliğin hiç kıyafeti olmayan yabancılarda olduğunu aktarmıştır.
48. İdare, ziyaret gününe kadar hiç onarım geçirmemiş Merkez için sonbaharda tadilat öngördüklerini; oda kapılarının değişmesini, ranzaların sabitlenmesini, havalandırma alanının genişletilmesini, güneş enerjisinin aktif hale getirilmesini, elektrik enerjisi ve kamera sistemlerinin güçlendirilmesini, spor alanları ve bahçeler yapmayı planladıklarını, Göç İdaresi Başkanlığı ile iletişim halinde olduklarını belirtmiştir.

3.4. Sağlık Hizmetleri ve Covid-19 Pandemisine Yönelik Tedbirler

49. Merkezde bir adet revir ve bir adet sağlık odası bulunmaktadır. Revirde EKG, aspiratör, nebulizatör ve pansuman olduğu ancak tıbbi atık kutusu olmadığı; sağlık odasında ise yeterli sağlık ekipmanı bulunduğu ancak tek kullanımlık örtü kullanılmadığı gözlemlenmiştir.
50. Merkezde kadrolu doktor ve hemşire bulunmamaktadır. İdare, haftada iki gün ve her türlü acil durumda İlçe Sağlık Müdürlüğünden bir doktor ve hemşirenin Merkeze görevlendirme ile geldiğini belirtmiştir.
51. Kalp krizi, göğüs ağrısı, düşme, ayakta kırık, şiddetli ağrı, nöbet gibi acil durumlarda ambulans çağrılmaktadır. Hastanenin Merkeze uzaklığı yaklaşık 3 kilometredir.
52. Merkez İdaresi, psikososyal destek hizmetinin, yabancılardan düzenli bir program çerçevesinde; incelenmesi, izlenmesi, desteklenmesi ve yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ile raporlanması süreçlerini kapsamakta olduğunu, yabancılara yönelik eğitsel, sosyal kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklerin yanı sıra çalışana yönelik eğitim etkinliklerinin de psikososyal destek hizmeti tarafından düzenlendiğini

aktarmıştır. Psikiyatrik tedavi gerekliliği hissedilen göçmenin psikiyatri kliniğine yönlendirildiği ifade edilmiştir.

53. Merkez İdaresi, Merkezde tutulan yabancıların Hepatit A, Hepatit B ve suçiçeği aşılarının ve Merkezde kalan çocuk ve bebeklerin aşılarının da düzenli olarak yapıldığını ifade etmiştir.
54. Merkez yetkilileri, Merkeze kabulü yapılan göçmenlerin sağlık problemlerinin olup olmadığı, psikolojik sorunlarının tespiti, bulaşıcı hastalık sorgulaması, madde kullanım öyküsü, intihar risk değerlendirmesi gibi bilgilerinin alınarak ruhsal durum gözlemi ile genel ihtiyaç tespitinin yapıldığını, gerekli durumlarda detaylı görüşme planı oluşturularak çalışmalarda bulunulduğunu ve süreç takibi yapıldığını belirtmiştir. Kabulü yapılan kişi ile ilgili edinilen bilgilerin, ilgili personelle ihtiyaç duyulduğu ölçüde paylaşıldığı ifade edilmiştir.
55. Covid-19 pandemisine yönelik tedbirler kapsamında; yabancılar Merkeze alınırken haklarındaki sağlık raporunun da alındığı ve 14 günlük karantina sürecinden sonra odalara yerleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca belirti gösteren veya şikâyeti olan tüm yabancılar Covid-19 testi yaptırıldığı ifade edilmiştir.
56. Yabancıların, karantinaya alınmadan önce, maske ve dezenfektan kullanılarak yakınına haber vermesinin sağlandığı, karantina süresince telefon kullanılmadığı ifade edilmiştir.
57. Yabancılar, istedikleri takdirde Merkez İdaresinin kendilerine maske verdiğini ve bu konuda sorun yaşamadıklarını dile getirmiştir.
58. Karantinaya alınan yabancıların ayrı odalarda tutulduğu ifade edilmiş ve yemeklerinin karantina odalarına servis edildiği belirtilmiştir. Ancak ziyaret esnasında oda kapılarının koridorlarla teması tümenden kesecek şekilde olmadığı, karantinaya alınan yabancıların oda kapılarındaki boşluklardan (normalde kırılmaz cam olması gerektiği değerlendirilen alandan) kafalarını ortak koridora doğru çıkarttıkları görülmüştür.
59. Ziyaret anına kadar; personel arasından 18, barınmakta olan yabancılar arasından ise 78 kişinin Covid-19 olduğu, bu kişiler arasında ölüm vakası yaşanmadığı veya yoğun bakıma yatan olmadığı, Covid-19 olanların ve temaslıların 14 gün süreyle izole edildiği bilgisi verilmiştir.
60. İdare tarafından 14 günde bir rutin aralıklarla tüm binanın dezenfekte edildiği belirtilmiştir. Bu süreç boyunca yabancıların ateş ölçümleri ve ilaçları takip edilerek yüksek ateş durumunda sağlık kuruluşu ile iletişime geçildiği ifade edilmiştir. Bulaşıcı hastalığı olan hasta, doktor tarafından tespit edildiğinde ayrı bir odaya alınarak

tedavisinin takibinin bu odada yapıldığı ifade edilmiştir. Yönetim destek birimi ile sağlık birimi tarafından tutulan Covid-19 tablosunun her hafta Göç İdaresi Başkanlığına gönderildiği ifade edilmiştir.

61. Merkeze dışarıdan gelen ziyaretçiler, personel ve yabancılar için HES kodu sorgulaması ve ateş ölçme uygulaması yapıldığı belirtilmiştir. Merkezdeki belirli noktalara hijyen için dezenfektan konulmuştur.
62. Merkezde Covid-19 virüsü haricinde bulaşıcı hastalık taşıyan herhangi bir hasta bulunmadığı bildirilmiştir. Ayrıca Yabancı Terörist Savaşçılar⁷ (YTS) hariç Merkeze kabul aşamasında yabancıların bulaşıcı hastalık raporlarının kendilerini Merkeze teslim eden kolluk tarafından ibraz edildiği ifade edilmiştir.
63. Yapılan görüşmelerde bazı yabancı kadınların diş ağrısının olduğu ve kadın diş doktoruna muayene olmak istedikleri fakat kendilerine kadın doktor hususunda imkân sağlanmadığı için muayene olmak istemedikleri tespit edilmiştir.
64. Merkez İdaresi, ilaç sirkülasyonunun yoğun olduğunu, tedaviden sonra yazılan ilacın anlaşılmalı eczaneden alındığı ve devlet tarafından karşılandığını ifade etmiştir.
65. Kırgızistanlı kadın yabancılardan biri; hamile olduğunu, kan tahlili yaptırdığını ama sonucunu bilmediğini, demir ilacı kullandığını ancak D vitamini kullanmadığını, hamilelikten sonra hiç aşı olmadığını, tansiyonunun düzenli ölçülmediğini ve sadece hastanede ölçüldüğünü, kadın doktora ulaşamadığı için sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Söz konusu yabancıның sağlık dosyasında iki kez hastaneye sevk edildiği ve Merkeze geldiğinde de psikososyal servisle görüşürüldüğü bilgileri yer almaktadır.

3.5. Beslenme

66. Merkezde kalan yabancılara yemek ve kahvaltı hizmeti yüklenici firma tarafından sağlanmaktadır. Yemekler tek kullanımlık kaplarla verilmektedir. Yemekhanede yapılan incelemede, yemek servis alanı ve oturma alanlarının temiz olduğu gözlemlenmiştir.
67. Merkez İdaresi, yüklenici firmanın, yemekhane personellerinin genel sağlık ve portör muayeneleri ve ilgili Kanunlarda öngörülen sürelerde rutin olarak gaita kültürü, boğaz ve burun kültürü ile akciğer grafiği yaptırmakla mükellef olduğunu; yüklenicinin, Covid-19, hepatit, tifo, paro tifo, diğer bağırsak enfeksiyonları ve paraziter hastalıklar ile cilt hastalıklarına yakalanmış ve bunların taşıyıcısı olan personel çalıştıramayacağını dile getirmiştir.

⁷ Bundan sonra kısaca YTS olarak ifade edilecektir.

68. Merkezde gıda mühendisi çalışmaktadır. Gıda mühendisi, İdarece onaylanan aylık menü listesinde yer alan kahvaltının, yemek listesine göre uygun şartlarda temin edeceği gıda maddelerinin, yemek ve diyet yemeklerinin kontrolünü sağladığını ifade etmiştir.
69. Gıda mühendisi, hazırlanan yemeğin, kahvaltının ve diyet yemeklerinin renk, kıvam, koku ve tat bakımından istenen nitelikte olmak zorunda olduğunu, yemeğin servis öncesi gramaj kontrolünün yapılması için hassas terazi, numuneler için steril numune poşetleri bulunduğunu ve her öğün verilen yemek çeşitlerinden en az 200 gram olmak üzere steril numune kaplarına, etiketli bir şekilde numune alınarak Merkez yemekhanesinde, +4 C’de en az 72 saat muhafaza edildiğini aktarmıştır.
70. Bazı yabancılar, yemeklerin hep aynı tür çıkmasından yakınmışlardır. Yapılan görüşmelerde dini ve felsefi görüşleri sebebiyle et yemediklerini belirten 4 kişinin olduğu ancak bu kişilere özel yemek menülerinin çıkmadığı ifade edilmiştir. Merkez İdaresi tarafından; aylık hazırlanan yemek menülerinde özel durumlara özgü yemek menüleri mevcut olduğu, diyabet hastaları için karbonhidrat oranı düşük gıdalar ve tatlılar yerine aynı grup yemeklerden başka yemek verildiği, çölyak hastaları için glutensiz ürünler verildiği, galaktozami hastalığında çocuğun diyetinden süt çıkarılıp bunun yerine ikame edebilecek soya esaslı mamalar verildiği, laktoz intoleransı olan kişilerin süt ve süt ürünleri tüketimini sınıflandırmak için menüde çıkan süt ve süt ürünleri yerine aynı grup yemeklerden başka yemek verildiği, vejetaryen/vegan gibi et yemeyen yabancılar için İdarenin belirttiği sayıda hayvansal ürün içermeyen yemek hazırlanıp verildiği aktarılmıştır.⁸ Merkezde çalışan gıda mühendisi, hastalık gereği yemekhanede çıkan yemeği yemeyenlere özel yemek geldiğini, diyabet hastalarının tespitinden sonra durumun yüklenici firmaya bildirildiğini ve takviye gıda getirildiğini ifade etmiştir. Merkez İdaresi, yemeklerin lezzetli ve doyurucu olduğunu, istenmesi halinde tekrar verilebileceğini aktarmıştır.
71. Bazı yabancılar, haftada 3 gün çay içebildiklerini, diğer günler çay olmadığını, her blokta 1 semaver olduğunu ve 100 kişinin 1 semaveri kullandığını belirtmiştir. İdare, çay makinelerinde zaman zaman arızalar çıktığını bu yüzden çay konusunda sıkıntı yaşanabildiğini ifade etmiştir. Bununla beraber, bazı yabancılar peynir ve zeytini her

⁸ **Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşletirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik**’in 4. maddesi gereğince; “*Barınanlara dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin hizmet verilmesi merkezlerin çalışma esaslarındandır.*”

zaman yiyebildiklerini ancak yumurtanın haftada yalnızca birkaç kez çıktığını da dile getirmiştir. Yemek listesine göre haftada iki kez yumurta verildiği gözlemlenmiştir.

72. Merkez İdaresi, annesiyle birlikte kalan çocuklara, ek gıda alan bebeklere, hamile ve emziren annelere durumlarına uygun ek gıda verildiğini; sabah kahvaltısında 0-6 yaş arası çocuklara, hamile ve emziren annelere süt verildiğini dile getirmiştir.
73. Yabancılarla ve İdare ile yapılan görüşmelerde, yabancılara yarım litrelik pet şişelerle günlük bir buçuk litre su verildiği anlaşılmıştır. İdarenin beyanına göre, yemek ihalesi şartnamesinde her öğün için yarım litre su temini şeklinde anlaşma yapılmıştır. Ayrıca katlarda arıtımlı sebiller bulunmaktadır. Ancak İdare su sebilleri bozulduğu için su konusunda bazen sorun yaşayabildiklerini belirtmiştir.
74. Merkezde şebeke suyu kullanıldığı ifade edilmiştir. Belirli aralıklarla Çanakkale İl Sağlık Müdürlüğü Halk Sağlığı Laboratuvarına su numunesi gönderilerek gerekli kontroller yapıldığı anlaşılmıştır.
75. Merkezde kalanların ihtiyaçları için katlarda günde 2 kere kantin arabası dolaşmaktadır. Kantin kapsamında, hazır gıdalar ve kişisel bakım ürünleri gibi malzemeler satılmaktadır. Ürün fiyatlarının piyasa rayicinde olduğu görülmüştür.

3.6. Sosyal Faaliyetler, Günlük Yaşam, Eğitim ve Dış Dünya ile İletişim

76. Özgürlüğünden mahrum bırakılan yabancıların, sabah, öğle ve akşam yemeklerinden sonra 30'ar dakika olmak üzere günde toplam 1,5 saat havalandırmadan faydalandığı belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde yabancılar, havalandırma süresinin 20'şer dakikadan günlük 1 saat olduğunu, havalandırmaya yemeklerden sonra günde 3 kez çıktıklarını ve blokların bahçelere sırayla çıktıklarını ifade etmişlerdir.
77. Merkezde, Halk Eğitim Müdürlüğü tarafından görevlendirilen El Sanatları Kursu Eğitmeni bulunmaktadır. Salgın hastalık nedeni ile el sanatları faaliyeti dışında faaliyetlerin gerçekleştirilemediği; el sanatları eğitmeninin gün içerisinde 3 grup halinde eğitim verdiği, ahşap boyama, boncuk işleme ve örgü yapıldığı ifade edilmiştir. Kendileri ile görüşme yapılan yabancılar, bu faaliyetlerden salgın hastalık nedeni ile yeterli ölçüde yararlanamadıklarını günlerini faaliyetten uzak ve verimsiz geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bununla beraber, bazı yabancılar, etkinliklerin özellikle YTS'lere yönelik olduğunu ifade etmişlerdir.
78. Havalandırma alanlarından birinde futbol/basketbol/voleybol oynamak için bir spor sahası bulunmakta olup her blokta 1 tane TV odası olmak üzere toplamda 6 adet TV odası bulunmaktadır. Yabancılar, televizyonun 07:00-08:00 saatlerinde açılıp, 23:00-

24:00 saatlerinde kapandığını ifade etmişlerdir. Havalandırma alanında bulunan spor sahasında, İdare tarafından temin edilen toparla, yabancıların aktivite yapabildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca Yabancılar, istedikleri zaman masa tenisi oynayabilmektedir.

79. Merkez İdaresi, eskiden Merkezde bir adet kütüphane bulunduğunu, kütüphaneye bağlı yoluyla kitap temin edildiğini, kitapların ağırlıklı olarak dini kitaplar ve oyun kitapları olduğunu, yabancıların kitapları havalandırma ve yemek saati dışında kullanabildiğini, talep edildiğinde odalara da kitap verildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte İdare, yabancı yoğunluğu nedeniyle kütüphanenin kapatılarak yaşam odasına dönüştürüldüğünü, yoğunluğun faaliyet alanlarını odalara dönüştürme zorunluluğu yarattığını, fakat talep olunca psikologlar tarafından kitap verildiğini, Arapça gibi farklı dil kitapların temin edilmesinde sıkıntı yaşandığını belirtmiştir. Ziyaret sonrası Müdür ile iletişime geçilmiş, kütüphanenin tekrar açıldığı ve faal olarak kullanılmaya başlandığı bilgisine ulaşılmıştır.
80. Ziyaret esnasında, kadınlar mescidinin oda olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ziyaret sonrası Müdür ile iletişime geçilmiş, mescidin tekrar kullanılmaya başlandığı bilgisine ulaşılmıştır.
81. Merkezde Türkçe öğrenimi kursu verildiği ancak yeterli katılım olmaması nedeni ile kursun kapatıldığı belirtilmiştir.
82. Merkezde odalara satranç takımlarının verildiği, zaman zaman odalar arası turnuvalar düzenlendiği ifade edilmiştir.
83. Kendileri ile görüşme yapılan aileler çocuklarına yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığını belirtmiştir. Merkez İdaresi, Kızılay tarafından yürütülen “Gönül Bağı” projesi ile kadın göçmenlere yönelik kadın sağlığı eğitimi verildiğini, çocuklar ile çiçek dikimi etkinlikleri ve oyunlar oynandığını, erkek göçmenlere yönelik ise bağımlılık grup çalışmaları, bahçede oyun oynama ve müzik dinleme etkinlikleri yapıldığını, Kızılay yetkililerinin Merkeze gelmeden önce Merkez personeli ile çevrimiçi platform üzerinden o hafta yapılacak etkinliklerin planlandığını belirtmiştir.
84. Yapılan görüşmelerde yabancılar, sabah, öğleden sonra ve akşam vakitleri olmak üzere 3 kez beşer dakikalık, toplamda on beşer dakikalık telefon görüşmesi yapabildiklerini, Göç İdaresi Başkanlığından 500 civarı telefon kartı geldiğini ancak Merkezde 600 kişi olduklarını, telefon kartı yetmeyenlerin marketten kart aldıklarını, kart sürelerinin 10-15 dakikadan başladığını ve ülkeye göre değiştiğini, sadece bir defalığına mahsus ücretsiz telefon kartı verildiğini ifade etmişlerdir. Merkez İdaresi, her katta 4 adet, toplamda 12 adet ankesörlü telefon olduğunu, telefon kartlarının Göç İdaresi Başkanlığı

tarafından karşılandığını ancak yabancı sirkülasyonu çok olduğu için ücretsiz kartların ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmadığını, yabancıların sosyal mesafe kuralına uyarak belirli saatlerde günde 3 kez konuşabildiğini, eğer yabancı ailesine ankesörlü telefonda ulaşmakta zorluk çekiyorsa haftada 3 kez emanette bulunan şahsi telefonu ile iletişime geçebildiğini aktarmıştır. Yabancılar da; günde 3 kez telefon ile görüşebildiklerini ve haftada 3 gün emanet eşyalarına ulaşabildiklerini ifade etmiştir. Ziyaret esnasında telefon ile görüşmek için çok sayıda yabancıların sıra beklediği gözlemlenmiştir.

85. Merkez İdaresi, yabancılara gelen ziyaretçilerin yabancıların yakını olduğunu kanıtlayan belge sunması halinde, mesai saatleri içerisinde Covid-19 tedbirleri kapsamında yabancı ile görüşmesine izin verildiğini aktarmıştır. Kendileriyle görüşme yapılan YTS şüphelisi kişiler, kendilerini ziyarete gelenlere izin verilmediğini belirtmişlerdir.

3.7. Güvenlik

86. Merkez İdaresi, iç güvenliğin özel güvenlik ve jandarma personeli tarafından sağlandığını, dış güvenlikten ise tamamen jandarmanın sorumlu olduğunu, sadece personelde bulunan kapı kartları ile idari kata geçiş olduğunu, dış duvarların kalın tel ve üstlerinin jiletli tel ile çevrili olduğunu, bahçede 4 adet jandarma kontrol noktası bulunduğunu aktarmıştır. Bahçede yapılan incelemede ve Jandarma ile yapılan görüşmelerde İdarenin beyanları ile mevcut durumun aynı olduğu gözlemlenmiştir.

87. Sabah ve akşam düzenli olarak sayım yapıldığı ve Merkezde her ay ya da gerekli durumlarda arama faaliyeti gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.

88. İdari katların koridorlarında, depolarda, bahçenin belirli noktalarında, göçmenlerin kaldığı odalar bölgesindeki koridorda ve ortak kullanım alanlarında güvenlik kameraları bulunmakta olup kameralar güvenlik görevlisi tarafından 7/24 izlenmektedir. Güvenlik kamerası görüntülerinin ortalama 30-45 gün süre ile tutulduğu ve kamera kayıtlarının aksamaması için elektrik kesintisi durumunda jeneratörün devreye girdiği belirtilmiştir.

89. Merkez İdaresi, periyodik olarak bakımları yapılan yangın alarmı, yangın merdiveni, yangın ve doğal afetler gibi olaylara karşı acil durum planlarının mevcut olduğunu ve bu konuda tatbikatlar yapıldığını aktarmıştır.

90. Jandarma ile yapılan görüşmelerde, Jandarma personelinin görev yaptığı yerlerde yazın soğutma, kışın ise ısıtma problemi olduğu dile getirilmiştir.

4. TAVSİYELER

4.1. Merkez İdaresine Yönelik Tavsiyeler

91. Merkezde anlık olarak oluşabilecek kapasite aşımaları gibi durumlar için ek emanet dolaplarının temin edilmesi,
92. Çocukların kişisel gelişimleri açısından kreş odasının ayrı ve sadece çocuk kullanımına uygun yapılması, çocukların sosyokültürel ve psikolojik gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek oyun aletleri temin edilmesi ve daha yaratıcı etkinlikler düzenlenmesi, çocuklar için tehlike arz eden dolap kapaklarının tamir edilmesi,
93. Odalara, yabancıların kendine zarar vermesini önleyecek ve mahremiyeti sağlayacak şekilde perde takılması,
94. Yabancılar için tehlike arz edebilecek ucu açık elektrik kablolarının kapatılması ve özellikle priz kapaklarının yabancılar tarafından sökülemeyecek ve güvenliği sağlayacak şekilde tadil edilmesi,
95. Yabancıların öfke/kriz anında geçici olarak tutulması için yumuşak oda yaptırılması,
96. Yabancıların kıyafet ihtiyaçlarının düzenli olarak karşılanması ve takip edilmesi,
97. Revirde tıbbi atık kutusu bulundurulması, çöp dâhil olmak üzere bütün atık kutularının kapağının kapalı tutulması ve sağlık odasında tek kullanımlık örtü kullanılması,
98. Karantinaya alınan yabancıların tutulduğu odaların kapısındaki boşlukların, hastalığın yayılımını ve teması engelleyecek şekilde kapatılması/tasarlanması,
99. Hamile yabancıların aşılarının düzenli yapılması, tansiyonlarının düzenli ölçülmesi, gerekli vitaminlerinin temin edilmesi ve sağlık durumunun düzenli takibinin yapılması,
100. Dini ve felsefi görüşlerinden dolayı et yemeyen kişilere yönelik olarak farklı yemek menüsünün oluşturulması,
101. Yabancılara çay ve yumurtanın herkese yetecek şekilde ve düzenli olarak verilmesi,
102. Günlük verilen 1.5 litre içme suyu miktarının artırılması,
103. Kapalı bir etkinlik alanı da dâhil olmak üzere spor alanlarının genişletilmesi ve yabancıların düzenli olarak spor alanlarından faydalanmasının sağlanması,
104. Havalandırma saatinin 1 saatten fazla olacak şekilde düzenlenmesi,
105. Özgürlüğünden mahrum bırakılanların günlerini faaliyetten uzak ve verimsiz bir biçimde geçirdikleri göz önünde bulundurularak; kurs, hobi, atölye ve eğitici diğer etkinliklerin hayata geçirilmesi konusunda gerekli girişimlerde bulunulması,
106. Kütüphanede yeterli çeşitlilikte ve Arapça ve Peştuca başta olmak üzere farklı dillerde kitapların bulundurulması,

107. Dış dünya ile iletişimi daha rahat sağlamak için Merkezdeki ankesörlü telefon sayısının artırılması,
108. Güvenlik güçlerinin görev yaptığı alanlardaki ısıtma ve soğutma ihtiyaçları için gerekli düzenlemelerin yapılması,

4.2. Göç İdaresi Başkanlığına Yönelik Tavsiyeler

109. Kapasiteyi aşkın yabancı sayısına yetecek düzeyde personel sayısının artırılması,
 110. Tam zamanlı olarak veya ihtiyacı karşılayacak şekilde doktor ve hemşire çalıştırılması,
 111. Geri Gönderme Merkezlerinde görev yapmakta olan uzman ve uzman yardımcıları ile meslek elemanları başta olmak üzere bütün personele yönelik olarak hazırlanan eğitim müfredatına işkence ve kötü muameleyi inceleme ve belgeleme eğitiminin dâhil edilmesi,
 112. Kadın yabancıların kadın doktora erişim hakkının sağlanması,
 113. Ücretsiz olarak verilen telefon kartlarının sayısının yabancılara yetecek düzeyde artırılması,
- hususları tavsiye edilmektedir.